

lainen ortodoksinen siirtoväki leimautui vieraaksi suomalais-luterilaiselle väestölle paikoitellen hyvinkin vahvan assimiloitumis-paineen vallitessa.

Laitila tuo esiin serbialaisten taipumuksen juontaa ortodoksinan ja kansallisen valtiomuodostuksen yhteys aina vuoden 1389 Kosovoje Poljen taisteluun, joka käytiin kristittyjen ja muslimien kesken. Vastaavaa myyttiä ovat pyrkineet käyttämään hyväkseen monet serbivaikuttajat itsenäisen Serbian muodostumisesta 1800-luvulta aina Miloševićiin saakka. Milošević käytti häikäilemättä valtopoliittisesti hyväkseen ”toinen” -konstruktioita kiihottaen kannattajiaan sellaisiin tekoihin, joita hänen johtamansa valtio ei kenties rohjennut virallisesti ja julkisesti toteuttaa.

Kun ”toinen”-konstruktiot kannattajineen ovat törmänneet, ovat jäljet saattaneet olla perin surullisia. Laitila mainitsee esimerkkinä serbien, kroaattien ja muslimien tuhotteet vastustajiaan ja niille tärkeitä toiminnan perusrakenteita kohtaan. Jugoslavian perintöä jaettaessa on puolin ja toisin tuhottu koteja, julkisia rakennuksia, yhteiskunnan yleisiä infrastruktuureja sekä uskonnonharjoituksen pyhäkköjä piittaamatta vuosisataisista kulttuuriarvoista.

Loima tarkastelee konstruktioita valtion, kansan ja sen kielen ja tapojen sekä ortodoksinan yhteyksistä vallankumousta edeltäneellä Venäjällä. Hän tuo esiin myös muita, tarkastelua rikastavia myyttikonstruktioita tuolta ajalta ja osoittaa institutionalisoidun ortodoksinan uskonnon monimääreisyyden Venäjän ja Suomen suhteissa 1890-luvulta vuoteen 1917. Ortodoksinan uskonto oli osin tsaarin Venäjän systemaattisen vallankäytön suoranainen väline. Se ei kuitenkaan ollut sitä kaikille venäläisille eikä koko Loiman tarkasteleman kauden.

Loima käsittelee myös sitä, miten fennomanit vieroksuivat ”toiseksi” ja vieraaksi hahmottunutta ”venäläistä” ortodoksista kirkkoa ja muita uskontoja. Tältä osin Loima olisi voinut tarkemmin nimetä yksittäisiä fennomaanivaikuttajia ja vaikuttajatahoja. Nimeäähän hän suomalaiskansallisesti suuntautuneita ortodoksi-vaikuttajia tuoden esiin heidän pyrkimyksensä jopa ”fennomaaniseen” ortodoksiaan. Hänen mukaansa maamme itsenäistymisen jälkeen jälkimmäiset pyrkimykset pääsivät nopeasti voitolle. Se tapahtui Suomen venäläisen ortodoksinan väestön syrjäyttämisen kustannuksella. Sitä edelsivät kansalaissodan voittajapuolen väkivallanteot maassa oleskellutta venäläisväestöä kohtaan. Itsenäistynyt Suomi sai valtaeliittinsä kannalta siedettävän oman ortodoksinan kirkkonsa, mutta tietynä hintana oli kirkkokansan osittainen vaihtuminen ja opin puhdistaminen venäläisaineksista.

Kaksi vuosikymmentä Suomen autonomisen ortodoksinan kirkon muodostumisen jälkeen koitti kausi, jolloin neuvostovenäläisten voimien tukema kirkkopolitiittinen ”revanssi” oli lähellä. Kysymys oli pyrkimyksistä palauttaa Konstantinopolin ekuumeenisen patriarkaatin yhteyteen organisoitu Suomen ortodoksinan kirkko takaisin Venäjä-yhteyteen. Kysymys jäi pois päiväjärjestyksestä vasta 1950-luvun lopulla. Moskovan patriarkaatin alaisuuteen siirtynyt Valamon luos-

tari palasi myös Suomen ortodoksinan kirkon yhteyteen.

Teoksen luonnetta valaisee osaltaan myös se, mitä siinä ei tarkastella. On ymmärrettävää, ettei Loima ulota analyysiään Keski ja Itä-Euroopan viime vuosikymmen murrekseen, vaikka Laitila niin tekee. Tuo kausi on nostanut esiin vanhoja jännitteitä Moskovan ja Kuopion (Suomen ortodoksinan kirkon hallintokaupunki) kesken. Jännitteet ovat liittyneet ortodoksinan kirkkojen asemaan Virossa. Kysymys on ollut myös Suomen laajimman maahanmuuttajaryhmän eli venäjää puhuvien kirkollisesta organisoitumisesta. Jälkimmäisestä teemasta on tuskin vielä lausuttu viimeistä sanaa Suomen askeltaessa aikaisemmasta poikkeavaan monietniseen suuntaan. Asiaan vaikuttaa myös se, miten valtio-kirkko -suhteet hakevat muotojaan Venäjän federaatiossa. Loiman tarkasteluperiodin rajausta voi pitää perusteltuna. Onhan tunnettu historiankirjoituksen periaatekin se, ettei asiasta tule historiaa ennen kuin se on vuosikymmenten kuluessa selvästi päässyt suoranaisesta valinkauhasta. Entisen Jugoslavian alueja kulttuurikehitys on niin erilaisista verrattuna Suomeen ja lähialueisiimme, että on selvää, että Laitila tarkastelee pakostakin Loimaa enemmän valtio-kirkko -suhdetta. Tuoreidenkin tapahtumien tarkastelu Laitilan analyysissä puolustaa tällöin paikkaansa.

Pertti Ahonen

Vauhdikas matka pääkallonpaikalle

Roy R. Robson: *Solovki: The story of Russia told through its most remarkable islands. New Haven and London: Yale University Press, 2004. 302 s.*

Vienanmerellä sijaitsevan Solovetskin saariryhmän ja samanni-

misen mahtiluostarin historiasta on ilmestynyt tervetullut teos: laajaan arkistomateriaaliin perustuva englanninkielinen kokonaiskatsaus, jossa on huikea kuvitus. Kirja on kunnianhimoinen yritys kertoa koko Venäjän historia luostarisään näkökulmasta. Alkulu-

vuissa käsitellään maaperää, pyhiinvaeltajamunkkien saapumista ja varhaista asutusta. Historiikki jatkuu selostuksena luostarin merkityksestä taloudellisena yksikkönä ja valtion suojavartiona ja puskurina. Tsaari Iivana Julma soi luostarille anteliaat lahjoitukset vastapalveluksena vankeinhoidosta, myöhemmin Pietari Suuri näki luostarin strategisen merkityksen mm. laivastotukikohtana. Luostari toimi keskipisteenä sodissa, kerettiläisten karkotuspaikkana ja julmien rangaitusten toteutuspaikkana, mutta samalla rauhanomaisesti taloudellisen vaurauden kasvattajana ja kulttuurikeskuksena. Solovetskin rikkaus perustui suolankeittoon, kalastukseen, viljelyyn sekä erilaiseen tuotannolliseen toimintaan johon se itse osallistui ja josta se peri kymmenyksensä. Lokakuun vallankumouksen jälkeen luostari muutettiin uudelleenkasvatus- ja keskitysleiriksi, jota esiteltiin neuvostopropagandan malliesimerkinä – mm. Maksim Gorki teki saarelle vierailun jonka aikana vankien kohtelu poikesi rutiinista. Perimätiedon mukaan eräs nuori vanki ehti kuitenkin kertoa Stalinin luottokirjailijalle totuuden laitoksen olemuksesta ennen kuin tuli teloitetuksi.

Solovetskin julmuuksista tihkui muitakin tietoja – mm. suomalaisen Boris Cederholmin muistelmat ilmestyivät jo vuonna 1929. Aleksander Solženitsyn kuvaa vankilatodellisuutta mm. *Ivan Denisovitšin päivässä* ja mämmuttimaisessa *Vankileirien saaristossa*. Leiri suljettiin strategisista syistä ennen talvisotaa 1939. Rapistunut rakennuskompleksi ja museo avattiin 1960-luvulla jälleen kotimaisille retkeilijöille, ja nykypäivänä saariryhmä on Unescon suojelema kansainvälinen matkailukohde. Kesäkuukausina sinne virtaa niin maitovalaista kiinnostuneita ekoturisteja kuin historiantuntijoita

ja pyhiinvaeltajia. Myös luostaritoiminta ja korjausrakentaminen ovat elpyneet.

Solovetskin historiaan on siis tarjolla monta toisiaan täydentävää ja keskenään ristiriitaista näkökulmaa. Miten valita riittävän laaja, mutta silti tasapainoinen lähestymistapa? Amerikkalaista historioitsijaa Roy R. Robsonia voi kadehtia valtavan asiamäärän onnistuneesta suhteuttamisesta kokonaiseheykseen ja samalla sen muokkaamisesta jännitystarinaksi. Tarina etenee kuin kamera-ajon lipuen yli jyllhien maisemien ja pysähtyen hetkeksi kallionlohkareiden sateenkaaren väreissä hohdaviin jäkäliin. Robson kertoo Venäjän historian lunnehtimalla sen merkkihenkilöt. Hän eläytyy yhtä hyvin Iivana-tsaarin hurskaaseen julmuuteen ja sen mahdollisiin syihin, kivuliaaseen selkävammaan ja sen hulluutta aiheuttavaan elohopeahoitoon. Iivanaa rohkeasti vastustanut metroliittia Filipp on kuvattu seikkaperäisesti, samoin kuin luostarin perustaja- ja rakentajahahmot, erämaahan maailmaa paenneet munkit Zosima, Herman ja Savvati. Kirjoittaja ei vain ulkoisesti referoi kronikoita ja hagiografioita vaan eläytyy niiden henkilöihin. Kun Robson kertoo miten yksin jäänyt keskiajan pyhittäjämunkki etsii itselleen uutta toveria mantereelta kehuskellen saaren tarjoamia mahdollisuuksia – tyyniä poukamia, lempeää mikroilmastoa ja uhkeita kalansaaliita – välillä tuntuu kuin äänessä olisi rivakka lännenmies eikä hesykastinen kilvoittelijamunkki. Robson on mielestäni vahvimmitaan juuri eläytyessään eri henkilöihin ja vaihdellessaan jatkuvasti näkökulmaa. Hän asettaa vastatusten absurdin valtapoliittikan ja rauhasan elämänmenon, joiden välinen mitteli jatkuu vuosisadasta toiseen. Robson ei sorru liian pitkäksi aikaa erittelemään venäläisyyden syntyjä syviä,

vaan käy sujuvasti ja havainnollisesti läpi kirkollisen, poliittisen ja taloushistorian rinnakkaineloa. Mukaansatempaavasta ja kristallin kirkasta asiaa sisältävästä lukukokemuksesta vaikuttuneena tuntuukin pikkumaiselta ruotia Robsonin esityksen puutteita. Suurin niistä on rajauksen puute: kun haluaa kertoa ”kaiken” on pakko tehdä pinnallisia yleistyksiä eikä teksti pysy kattaaltaan vakuuttavana.

Kirjassa on kahdenlaisia harmin paikkoja. Ensimmäiset ovat yleistyksiä, joissa raapaistaan jotain tärkeää ilmiötä, mutta määritellään se pintapuolisesti ja vauvautumatta etsimään kohdekielen vastinetta. Niinpä Robson käyttää tiuhaan ja kursivoimatta termejä kuten *podvig* (’kilvoittelu’, semanttisesti varsin laaja käsite) tai *moleben* (rukouspalvelusta tarkoitettava yleistermi, jolla myös on laaja merkitys, ks. tarkemmin esim. Arkkimandriitta Arseni, *Ortodoksinen sanasto*), joiden tarkka merkitys jää epäselväksi. Samoin jotkut ilmaisut kuulostavat enemmän maailman ympäri-tv-sarjan tekstitykseltä kuin historiotoitsijan ammattioitteelta. Luonnollisesti kyse voi olla siitä että vaatimukset historianopetukselle muuttuvat. Opiskelijoi-ta (ja kustantajia) voivat vastakohtat ja yleistyksiset kiinnostaa enemmän kuin kuivat määrittelyt ja numerotieto. Ja onhan lopulta tärkeämpää ymmärtää todellisuuden räikeä kaoottisuus kuin kuvitella että historia olisi jotenkin hierarkkisesti mahdollista lajitella tärkeisiin ja vähemmän tärkeisiin tietoihin. Kirjoittaja tarjoaa paljon riipaisevia vastakohtia. Kuten että nunnat 1930-luvulla hoitivat keskitysleirin ruoka- ja vaatehuollon ja jopa kirjoivat leirijohdon viihdytysjoukoille pitsejä alusvaatteisiin samalla kun tuhansia henkiä uhrattiin ns. Stalinin kanavan rakennustöihin ja vankeja kidutettiin pylväissä,

ruhjomalla, tukehduttamalla, pakkasessa tai hytysissoilla kuoliaksi. Eräs luostarin skiitoista, Anzerin saaren Golgata, muodostui metaforaksi kärsimyksille.

Toisen lajin puutteet ovat venäjän kielen virheitä, joiden laadun ja määrän perusteella vaikuttaa siltä, ettei kirjoittaja ole pystynyt itsenäisesti perehtymään lähteisiin. Jänissaari on hänelle Zaetskii Island (p.o. Zajatskii), Johannes Kastajan mestauspaikalle nimetty skiitta Sekirna (p.o. Sekirnaja), sekasorron aika on *smutnaja vremja* (p.o. smutnoje) jne. Asiarvirheitä luonnollisesti suurtyöhön mahtuu, esimerkiksi Martan ja Marian luostari ei sijaitse Pietarissa kuten kirjassa väitetään (s.195), vaan Suurella Ordynkakadulla Moskovassa,

jonne suuriruhtinatar Elisabet Fjodorovna sen ennen ensimmäistä maailmansotaa perusti. Tšudovin luostari puolestaan sijaitsi Moskovon Kremlissä eikä ”lähellä Moskovaa” (s.89).

Kauneusvirheistään huolimatta ”Solovkin” historia ansaitsee suuren kiitoksen ja sitä voi varauksetta suositella kaikille. Kirjan päättää runollinen epilogi pyhittäjien ja uhrien muistolle. Yksi ulkoisista oli sittemmin rehabilitoitu akateemikko ja ”Venäjän omatunto” Dmitri Lihatsov. Lubjankan puistikkoon eli pyövelien pihalle on myös pystytetty uhrien muistomerkki eli saarelta tuotu kivi, joka on asetettu marmorijalustalle.

Elina Kahla

Ääni löytää kuulijansa

Katharine Hodgson: *Voicing the Soviet Experience – The Poetry of Ol’ga Berggol’c* Oxford: Oxford University Press, 2003. 224 s.

Olga Berggolts (1910–1975) on kirjailija, jonka merkityksestä ei vallinnut yhteisymmärrystä heidän omana aikanaan eikä liioin nykypäivänä. Tähän vaikuttanee osaltaan vielä voimakkaana tuntuva neuvostoajan torjunta. Saksalaisten piirittämän Leningradin radiossa lukemistaan runoista sankarillisen maineen saanut, myöhemmin mm. omaelämäkerrallista proosaa kirjoittanut Berggolts on viime vuosina vilahtanut enää mainintana Pietarin historiaan tai sotavuosiin liittyvissä kuvauksissa. Kuitenkin esimerkiksi maineikas kirjallisuudentutkija Jefim Etkind on nostanut Berggoltsin yhdeksi kolmesta venäläisen naisrunouden arkkityypistä Anna Ahmatovan ja Marina Tsvetajevan rinnalle. Näiden kolmen kirjailijan tuotannon

yhteisenä nimittäjänä voi pitää traagista elämää, josta heidän runoutensa syntyi ja joka samalla heijasti niitä olosuhteita, joissa Neuvosto-Venäjän (nais)kirjailijat elivät. Siinä missä Ahmatova ja Tsvetajeva molemmat omalla tavallaan kieltäytyivät hyväksymästä uutta järjestelmää, leimasivat nuoremman Berggoltsin kirjallista tuotantoa vahva kahtiajakoisuus, eikä syyttä. Innokkaan neuvostovalan rakentajan idealismi kärsi pahan kolauksen, kun nuori Berggolts joutui omakohteisesti kokemaan Stalinin vallan varjopuolet, pidätyksen ja vankilatuomion. Herännyttä epäluottamusta seurasi sisäinen uskonkamppailu, jonka vaimensi hetkeksi sodan tuoma loisto neuvostokirjallisuuden tähdistössä. Tämän jälkeen Berggolts oli pakotettu vuosien vaikenemiseen, kunnes vuonna 1951 yllättäen sai Stalinin kirjallisuusmitalin. Berggoltsin koko tuotantoa 1930-luvulta lähtien luonnehtii jatkuva epävarmuus omasta asemasta

sekä halu löytää ja kertoa totuus. Vasta muutaman viime vuoden aikana ovat päivänvaloon päässeet tekstit, jotka paljastavat Berggoltsin kirjailijakuvan olevan oletettua moniulotteisempi.

Exeterin yliopistossa venäläistä kirjallisuutta opettava Katherine Hodgson on perehtynyt jo vuosia Berggoltsin teksteihin. Työn tuloksena on ensimmäinen kirjailijasta englanniksi kirjoitettu monografia. Teoksen kokonaisuus on selkeä ja rakenne kekseliäs. Sen sijaan että lähtisi jälleen kerran analysoimaan Berggoltsin kansansuosion aineksia eli lähilukemaan sotalyriikkaa, Hodgson ottaa materiaalikseen kirjailijan koko tuotannon ja käsittelee sitä neljässä temaattisessa luvussa liiemmin kronologiaa painottamatta. Johdantojakso esittelee kirjailijalle tärkeän temaattisen pohjan, paneutuen eritoten Berggoltsille keskeiseen minuuden ja kollektiivin ongelmalliseen suhteeseen. Teosten minän tarkastelu puolestaan keskittyy tarkemmin eri rooleihin ja minäkuvan alati lisääntyvään hajanaisuuteen. Analysoimalla rinnakkain Berggoltsin 1950-luvun draamaa, eepistä runoutta ja omaelämäkerrallista proosaa (joita kaikkia leimaa erityinen lyyrisyys), Hodgson tutkii paitsi sosialistisen realismin konventioiden ilmenemistä näissä töissä, myös löytämiään temaattisia linjoja, jotka lopulta muodostavat yhtenäisen selkärangan koko tuotannolle. Varsinaisessa laajuudessaan yhdistävä tematiikka ja sen merkitys paljastuu vasta viimeisessä, intra- ja intertekstuaalisia viitteitä luotavassa luvussa. Näin Hodgson tulee antaneeksi tahdon ja suunnan kirjoituksille, jotka ovat ensilukemalta staattisia ja vaikuttavat ehkä korkeintaan aikansa muistomerkeiltä. Ansiokasta on lisäksi Berggoltsin intertekstien ja lyyristen roolihahmojen suhteuttaminen aikakauteen ja kirjallisiin